

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.18>*Г. Г. Харченко*

ORCID: 0000-0002-4525-2805

В. В. Цюра

ORCID: 0000-0001-6534-3141

О. О. Отраднава

ORCID: 0000-0002-4206-8412

Є. О. Рябоконь

ORCID: 0000-0003-1003-4039

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГАТОРНОГО ПОЗОВУ В УКРАЇНІ

Постановка та актуальність проблеми. Негаторний позов (*actio negatoria*) відомий правознавцям ще з часів римського приватного права. Він був і залишається у цивільному праві одним із основних видів речових позовів, завдяки яким можуть бути захищені усі правомочності власника, окрім права володіння. По мірі свого еволюційного розвитку практика застосування негаторного позову природно змінювалась під впливом змін життя суспільства й держави. Спочатку в Стародавньому Римі інструментарій негаторного позову міг використовуватися у захисті тільки власником майна, однак згодом, через ускладнення суспільних відносин, його застосування стало можливим і для суб'єктів речових прав на чуже майно, зокрема суперфіціарія й емфітевта.

Здобутки і напрацювання римського приватного права щодо негаторного позову наразі використовує і сучасна судова практика в Україні. Разом з тим останнім часом і вона демонструє істотну трансформацію своїх підходів у правозастосуванні. Верховний Суд за окремими позиціями відступив від раніше усталеної в судочинстві практики можливого використання негаторного позову як способу захисту правомочностей користування та розпорядження майном у речових правовідносинах, наділивши негаторний позов новими ознаками, раніше йому непридатними.

Для науковців і правознавців-практиків такі нововведення не могли залишитись непомітними, а тому вони стали предметом дослідження і активного обговорювання серед правників (Н. О. Антоненко, М. В. Бондарєвої, В. І. Крата, С. Я. Рабовської, О. М. Ситнік, О. Р. Шишки та ін.). Наразі актуальність порушених питань залишається незмінною особливо в контексті триваючого в Україні процесу рекодифікації цивільного законодавства й останніх змін у ст. 391 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Мета статті – проаналізувати і дати оцінку внутрішній логіці започаткованих практикою Верховного Суду змін щодо нового застосування негаторного позову

при вирішенні приватноправових спорів, дослідити їх відповідність приписам цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що практика Верховного Суду по сутєвому, а подекуди кардинальному, перегляду попередньо напрацьованих у судочинстві підходів багатою мірою базується на тому, що надана судам роль в ухваленні судових рішень полягає у розвіюванні тих сумнівів щодо тлумачення, які існують, оскільки завжди існуватиме потреба в з'ясуванні неоднозначних моментів і адаптації до обставин, які змінюються [2]. З посиланням на позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) Верховним Судом підкреслюється, що у разі якщо формулювання законів не є чіткими, то їх тлумачення та застосування залежить від практики і завдання суду полягає у тому, щоби позбутися будь-яких інтерпретаційних сумнівів з урахуванням змін у повсякденній практиці [3].

Такий посил сам по собі в цілому є правильним і навряд чи може викликати нарікання з боку правознавців. Водночас проблемною стороною цієї діяльності Верховного Суду стало те, що час від часу його тлумачення правових норм закону є занадто довільною і доктринальною з однобоким аналізом положень законодавства, що інтерпретується, і нехтуванням приписів інших норм права, які не згадуються і відповідно не враховуються у такому правовому аналізі.

Йдеться, зокрема, про застосування у судовій практиці концепції «книжкового володіння майном», яка внесла суттєві корективи у практику застосування віндикаційного і негативного позовів при вирішенні приватноправових спорів. За новим підходом Верховного Суду володіння нерухомим майном суди наразі підтверджують фактом державної реєстрації права власності на це майно [4]. Відповідно у разі якщо позивач визначений у державному реєстрі як власник майна, але де-факто позбавлений володіння ним, він має подавати не віндикаційний позов, як практикувалось раніше, а негативний.

Такі нововведення часто сприймаються критично у правознавчих колах. Не погоджуються з ними й окремі судді Верховного Суду, аргументуючи свою позицію, зокрема, тим, що норми глави 31 ЦК України, зокрема ст.ст. 397 та 398, прописують інститут володіння крізь призму фактичного і фізичного панування над майном і відповідно державна реєстрація права власності на майно не може бути перешкодою для вибуття майна із володіння власника. Така реєстрація є доказом лише незаконності володіння фактичного володільця [5].

Власне те, що за негативним позовом позивачем як управнена особа до спірного майна має бути фактичний володільець майна погоджується у своїх висновках й Велика Палата Верховного Суду, вказуючи, що негативний позов – це позов власника, який є фактичним володільцем майна, до будь-якої особи про усунення перешкод, які ця особа створює у користуванні чи розпорядженні відповідним майном [4]. Однак розбіжності між попередньою і теперішньою практикою застосування негативного позову полягає в тому, що Велика Палата Верховного Суду помилково дійшла висновку, що факт володіння нерухомим майном (*possessio*) може підтверджуватися, зокрема, державною реєстрацією права власності на це майно у встановленому законом порядку (принцип реєстраційного підтвердження володіння), враховуючи той факт, що особа, яка зареєструвала право власності

на об'єкт нерухомості, набуває щодо нього всі правомочності власника [4]. Тобто у своїх висновках Велика Палата Верховного Суду помилково відійшла від оцінки факту володіння майном до оцінки наявності у особи права володіння майном, що насправді тільки і можуть підтверджувати записи в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV [6].

Окрім цього, у своїх рішеннях Велика Палата Верховного Суду також помилково зазначила про те, що позивач за негаторним позовом вправі не тільки вимагати усунути існуючі перешкоди у користуванні чи розпорядженні відповідним майном, а й зобов'язати відповідача утриматися від вчинення дій, що можуть призвести до виникнення таких перешкод [4]. В аналізі такої позиції Великої Палати Верховного Суду слід звернути увагу на те, що в чинному ЦК України негаторному позову присвячена ч. 1 ст. 391, яка відтворює класичну природу негаторного позову, вимога якого спрямована виключно на усунення існуючих перешкод у здійсненні власником прав користування та розпорядження своїм майном. Вимога про зобов'язання відповідача утриматися від вчинення дій, що можуть призвести до виникнення таких перешкод стосовно користування та розпорядження власником своїм майном, не входить у предмет негаторного позову. Така вимога може бути сформульована позивачем на іншій, ніж ч. 1 ст. 391 ЦК України, правовій підставі, а саме: відповідно до ч. 2 ст. 386 ЦК України. Згідно з нею власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню.

У римському приватному праві згадана вище вимога була предметом окремого речового позову – прогібіторного, який самостійно використовувався поряд з виндикаційним і негаторним позовами при захисті права власності. Справедливості заради, можна зазначити, що модель широкої концепції правової природи негаторного позову в цивільному законодавстві, дійсно, використовується у низці країн світу, зокрема у Німеччині. Однак для такого застосування негаторного позову в Німецькому цивільному уложенні законодавець передбачив відповідні правові норми, а тому така практика стала результатом напрацювання не судів, а самого законодавця. В Україні ж широка концепція правової природи негаторного позову в нормах ЦК України не передбачена. Відповідно такі нові й «творчі» інтерпретації положень цивільного законодавства України навряд чи можна вважати обґрунтованими з боку Великої Палати Верховного Суду. Формулювання ч. 1 ст. 391 ЦК України є чіткими і не потребує інтерпретацій суду, які насправді викривляють їх сутність.

Доречність інтерпретацій Верховного Суду окремих положень законодавства має визначатися лише одним фактором – неясністю норм права. Як зазначає ЄСПЛ, законодавство є якісним, коли воно містить достатньо чіткі положення, аби дати особам адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права цих осіб [3]. Наскільки послідовно Верховний Суд дотримується такого підходу можна побачити, зокрема, на прикладі судових справ щодо виселення осіб із службового житла.

По-перше, під впливом концепції «книжкового володіння майном» у судовій практиці відбулася перекваліфікація позову про виселення (звільнення приміщення) з позову щодо витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов) на негаторний позов. Така переоцінка стала можливою через довільну інтерпретацію права Великою Палатою Верховного Суду. Так, приписи ст. 387 ЦК України, чітко визначають, що кваліфікаційною ознакою для застосування віндикаційного позову є встановлення факту позбавлення власника фактичного володіння своїм майном. Власне, саме тому в ст. 387 ЦК України і йдеться про те, що інша особа «незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним» [1]. Однак Великою Палатою Верховного Суду, ігноруючи ці чіткі позиції закону, визначено інший критерій для застосування віндикаційного позову. Вказано, що «визначальним критерієм для розмежування віндикаційного та негаторного позовів є наявність або відсутність в особи права володіння майном на момент звернення з позовом до суду» [4]. Суперечність полягає в тому, що згідно з ст. 387 та ч. 1 ст. 391 ЦК України віндикаційний, так само як й негаторний, позов може подавати саме власник майна, а тому він апріорі вже має право володіння майном і при подачі віндикаційного, і негаторного позову також. Насправді сутність вимоги власника за віндикаційним позовом не зводиться до того, щоб суд підтвердив чи спростував наявність у позивача права володіння на спірне майно на момент звернення з віндикаційним позовом до суду.

Мету віндикаційного позову Велика Палата Верховного Суду визначає як забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений [7]. Однак введення власника у володіння нерухомим майном, на думку суду, полягає, як не дивно, не в забезпеченні позивачу фактичного (фізичного) контролю над своїм майном, а у внесенні запису про державну реєстрацію за позивачем (власником) права власності на нерухоме майно [7]. За таким своєрідним баченням природи і кінцевої мети віндикаційного позову Велика Палата Верховного Суду констатує, що у разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові [2]. В розрізі таких міркувань Великої Палати Верховного Суду закономірно виникає запитання, чи не зводиться віндикаційний позов у такій інтерпретації судом до вимог і цілей іншого способу захисту цивільних прав – визнання права?

Зрозуміло, що позивач, звертаючись до суду з вимогою про витребування свого майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов), насправді робить це з чітким усвідомленням того, що він як власник або титульний володілець позбавлений незаконними діями відповідача не права володіння майном, а фактичного володіння цим майном, а тому його остаточна ціль повернути собі своє майно. Внесення ж нового запису щодо власника нерухомого майна для позивача в таких спорах є метою похідною, що логічно випливає із необхідності реєстрації в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно достовірних даних.

Якщо б суть спору між позивачем і відповідачем зводилася тільки до питання, хто є дійсним власником якогось майна, без прагнення його повернути собі під власний фактичний, а не юридичний контроль, то для вирішення такого спору достатньо

подати до суду позов щодо визнання за позивачем права власності на нерухоме майно, за наслідком задоволення якого, власне, і буде внесено в державний реєстр запис про державну реєстрацію за позивачем (власником) права власності на нерухоме майно.

Наведене дає приклад того, як без достатнього аргументування, шляхом власної інтерпретації окремих правових позицій у законодавстві, Велика Палата Верховного Суду намагається подекуди запроваджувати нові підходи у правозастосовну судову практику без всебічного аналізу норм чинного законодавства України, з якими вони входять у колізію.

По-друге, маємо констатувати, що не всі інтерпретації Верховного Суду положень чинного законодавства України є такими, що надані всупереч чіткості і ясності приписів закону. У спорах щодо виселення осіб із службового житла вони дійсно можуть бути слухними і корисними для правильного розуміння і врахування вимог закону. Так, статтею 124 Житлового кодексу України (далі – ЖК України) [8], з одного боку, визначено, що робітники і службовці, що припинили трудові відносини з підприємством, установою, організацією підлягають виселенню з службового жилого приміщення з усіма особами, які з ними проживають, без надання іншого жилого приміщення. Однак, з другого боку, у ст. 125 ЖК України перераховані категорії осіб, виселення яких із службового житла без надання іншого жилого приміщення заборонено. У розрізі ст. 65 ЖК України, якою встановлено, що наймач вправі в установленому порядку вселити в займане ним службове жиле приміщення свою дружину, дітей, батьків, а також інших осіб, на практиці закономірно постає питання, чи поширюються приписи ст. 125 ЖК України не тільки на наймача службового приміщення, а й на осіб, які проживають з ним разом. У даному випадку роз'яснення з цього питання, що надає в своїх рішеннях Верховний Суд, є цілком коректними і виправданими неясністю законодавства, а тому, на відміну від перекваліфікації позову в справах про виселення осіб з службового житла, повністю доречними.

З аналізу судової практики в Україні випливає, що правильне тлумачення та правозастосування приписів ст. 125 ЖК України полягає в тому, що право користування службовим жилим приміщенням члена сім'ї (або колишнього члена сім'ї) є похідним від такого ж права наймача, тобто особи, якій було надано у користування службове житло [4]. Звідси цілком логічно слідує, що якщо наймач не підпадає під жодну з категорій осіб, визначених у ст. 125 ЖК України, така особа та члени її сім'ї можуть бути виселені з займаного ними службового жилого приміщення без надання їм іншого жилого приміщення, навіть попри те, якщо хоча б один із членів сім'ї наймача і перебуває у статусі осіб, перелічених у ст. 125 ЖК України.

Верховний Суд у своїй інтерпретації ст.ст. 124, 125 ЖК України виходить з того, що положення зазначених статей однозначно визначають, що припинення трудових правовідносин з роботодавцем, за виключенням окремих чітко визначених випадків, має наслідком втрату особою, яка припинила трудові відносини, права користування службовим приміщенням та є підставою для виселення із службового житла без надання іншого жилого приміщення разом з особами, які з нею проживають. Службове житло надається особі тимчасово, допоки з роботодавцем,

який надав це житло, її пов'язують трудові правовідносини. Після їх припинення службове житло має бути повернене роботодавцю для того, щоб у ньому мали можливість проживати інші працівники, що перебувають з ним у трудових відносинах і за характером роботи потребують надання такого житла [9].

Сьогодні для виселення інших осіб зі свого житла власник має подавати не вимог, а негаторний позов. Додатковим елементом нового підходу застосування негаторного позову в Україні є й те, що суди не поширюють на негаторний позов позовну давність, на відміну від вимогального позову. Вперше таку позицію сформулював ще Верховний Суд України, обґрунтовуючи це тим, що порушення, від яких має захистити негаторний позов, мають тривалий характер, а тому, початковий момент перебігу позовної давності постійно відсувається з кожним новим порушенням права власника або іншого володільця [10]. Верховний Суд згодом теж підтвердив правомірність такого підходу в своїй практиці застосування негаторного позову, зазначаючи, що позовна давність до вимог за негаторним позовом не застосовується, оскільки правопорушення є таким, що триває у часі, а тому цей позов може бути пред'явлений власником майна протягом всього часу поки існує правопорушення [11].

Важливими аспектами критики такого погляду сучасної судової практики на природу негаторного позову є те, що незастосування до негаторного позову позовної давності не базується на нормах цивільного законодавства України. Аналіз положень ст. 268 ЦК України дає можливість дійти висновку, що цивільно-правове регулювання з цього питання визначається наразі наявністю чіткого переліку вимог, визначених законодавцем у законі, тільки на які позовна давність не поширюється. Серед таких вимог негаторний позов не значиться. Крім того, чинний ЦК України не оперує терміном «триваючі правопорушення», відповідно і його кваліфікаційні ознаки в цивільному законодавстві не встановлені. Однак, попри це, навіть якщо порушення, від якого захищає негаторний позов, і вважати триваючим, початковий момент перебігу позовної давності якого постійно відсувається з кожним новим таким порушенням, то чому і порушення володіння власником майном так само не кваліфікувати як триваюче правопорушення, яке продовжується доти, доки майно не буде повернуто власником через задоволення вимоги вимогального позову?

Отже, як бачимо, зазначена вище логіка Верховного Суду насправді може спрацьовувати не лише щодо негаторного позову. З огляду на це справедливими вбачаються застереження тих суддів Верховного Суду, які вважають, що здійснення судом перекваліфікації вимог за умови, що одна сутнісно виключає іншу, це дуже небезпечний підхід, який, по суті, дозволяє перекваліфікувати будь-яку позовну вимогу, і серйозно шкодить передбачуваності в застосуванні норм, що регулюють вимогальний та негаторний позов, та й власнестабільності цивільного обороту [12].

Зазначимо, що формування останнім часом неоднозначної практики Верховного Суду з приводу застосування негаторного і вимогального позовів при вирішенні різних приватноправових спорів, змусило законодавця втрутитися в ситуацію і внести окремі зміни в ЦК України, з метою припинення, принаймні для окремих випадків, практики підміни негаторним позовом вимогального позову, що,

на думку ініціаторів таких змін, не узгоджується з практикою Верховного Суду стосовно правової природи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та суперечить практиці ЄСПЛ та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13].

Отож, задля унеможливлення застосування негативного позову до випадків якщо органом державної влади або місцевого самоврядування, незалежно від того, чи мав такий орган відповідні повноваження, вчинялись будь-які дії направлені на відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна стала фізична особа та/або юридична особа, що діє на основі приватної власності, Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» від 12.03.2025 р. № 4292-IX [14] ст. 391 ЦК України була доповнена ч. 2, відповідно до якої законодавець виключив можливість для Верховного Суду визнавати негативний позов належним способом захисту в спраху щодо можливого повернення колишнього державного майна, яке на момент спору перебуває у приватній власності. Відповідно до нових змін у цивільному законодавстві України таким належним способом захисту в цих ситуаціях знову має стати виндикаційний позов. Звісно, зроблені зміни в ЦК України не можуть повністю скорегувати у правильне русло новий підхід Верховного Суду щодо застосування негативного позову, оскільки вони не поширюються на випадки відчуження недержавного (некомунального) майна, однак сам факт їх внесення в цивільне законодавство вказує на проблемну сторону практики інтерпретацій Верховним Судом норм чинного законодавства України всупереч справжній волі самого законодавця, якою він керувався при прийнятті відповідних норм законів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений вище аналіз свідчить, що сучасна судова практика застосування негативного позову в Україні зазнала істотних трансформацій, які не завжди узгоджуються з приписами чинного цивільного законодавства. Підміна критерію розмежування негативного і виндикаційного позовів, розширення предмета негативного позову до превентивних вимог, а також незастосування до негативного позову позовної давності створили низку концептуальних суперечностей і колізій, для подолання яких вимушений був втрутитися сам законодавець. Утім, зміни, внесені Верховною Радою України у березні 2025 року в ст. 391 ЦК України, вирішують проблему лише частково, адже стосуються обмеженого кола випадків: відчуження державного майна, переданого в подальшому в приватну власність.

Сьогодні маємо констатувати, що загальна тенденція до доктринального «доопрацювання» Верховним Судом окремих положень закону без відповідної законодавчої основи не може вважатися обґрунтованою і створює небезпечні ризики для усталеного і прогнозованого розвитку цивільного обороту. Слід визнати, що формування стабільної й послідовної судової практики, зокрема щодо застосування негативного позову, має ґрунтуватися лише на системному, а не фрагментарному, аналізі норм закону, а тому єдиним чинником, який може визначати для Верховного Суду можливість інтерпретувати положення цивільного законодавства України має стати неясність норми права, а не прагнення Верховного Суду адаптувати під своє, а не законодавця, бачення практику застосування норми права до обста-

вин, які змінюються, зокрема через зміну, на думку суду, суспільного контексту [2]. Зазначене призводить до того, що Верховний Суд де-факто наділяє сам себе законодавчими повноваженнями, а його судові рішення все більше нагадують прецедентне право, не властиве вітчизняному правопорядку. Зрозуміло, що подальший і правильний вектор розвитку негативного позову як одного з видів речових позовів має визначатися гармонізацією судової практики з вимогами цивільного законодавства України, усуненням концептуальних розбіжностей між баченням законодавця і Верховного Суду, де перше, без сумніву, повинно мати пріоритетне і беззастережне значення для правозастосування.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 25.11.2025).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2024 р. у справі № 917/1212/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465142> (дата звернення: 25.11.2025).
3. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 08.05.2018 р. у справі № 653/1096/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73896770> (дата звернення: 25.11.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.07.2018 р. у справі № 653/1096/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (дата звернення: 25.11.2025).
5. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду О. М. Ситнік від 04.07.2018 р. у справі № 653/1096/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75395484> (дата звернення 25.11.2025).
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 25.11.2025).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015> (дата звернення: 25.11.2025).
8. Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 р. № 5464-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> (дата звернення: 25.11.2025).
9. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30.07.2025 р. у справі № 759/10103/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129277869> (дата звернення: 25.11.2025).
10. Ухвала Верховного Суду України від 05.08.2009 р. у справі № 6-21875св07. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4322685> (дата звернення: 25.11.2025).
11. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06.03.2018 р. у справі № 607/15489/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73001005> (дата звернення: 25.11.2025).
12. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. І. Крата, Н. О. Антоненко від 19.01.2022 р. у справі № 363/2877/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102828918> (дата звернення 25.11.2025).
13. Пояснювальна записка від 04.10.2024 р. до Проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача від 03.10.2024 р. № 12089. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=12089&conv=9> (дата звернення: 25.11.2025).
14. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача : Закон України від 12.03.2025 р. № 4292-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-IX> (дата звернення: 25.11.2025).

Анотація

Харченко Г. Г., Цюра В. В., Отрадна О. О., Рябоконь Є. О. Особливості практики застосування негативного позову в Україні. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному аналізу сучасної судової практики застосування негативного позову (*actio negatoria*) в Україні та досліджує трансформації, яких зазнав цей інститут порівняно з його класичною римською природою та усталеними положеннями цивільного законодавства.

У роботі зазначено, що зміна критеріїв розмежування негативного та вимогового позовів, запроваджена Верховним Судом, зумовила істотні колізії у правозастосуванні, зокрема внаслідок використання концепції «книжкового володіння майном», невиправданого розширення предмета негативного позову до превентивних вимог та незастосування до нього позовної давності. Звернуто

увагу на те, що такі підходи не узгоджуються з приписами глави 31 Цивільного кодексу України та ґрунтуються переважно на довільних доктринальних інтерпретаціях Верховного Суду, які не випливають із норм закону.

На підставі аналізу рішень Великої Палати Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини обґрунтовується необхідність чіткого дотримання принципу правової визначеності та недопустимості підміни судовим тлумаченням функції законодавця. Окрема увага приділена впливу зазначених інтерпретацій на спори щодо виселення осіб зі службового житла та на приклади судових справ, у яких Верховний Суд коректно використовує інструменти тлумачення закону, зумовлені неясністю норм законодавства.

Окремо проаналізовані законодавчі зміни 2025 року до ст. 391 Цивільного кодексу України, спрямовані на обмеження можливості підміни віндикаційного позову негативним у спрах щодо повернення колишнього державного майна з приватної власності.

У висновках доведено, що подальший розвиток інституту негативного позову в Україні має ґрунтуватися на системному, а не фрагментарному, врахуванні приписів цивільного законодавства та приведенні судової практики у відповідність до волі законодавця, що є ключовою умовою забезпечення стабільності цивільного обороту та передбачуваності правозастосування. Наголошено, що єдино правомірною підставою для судового тлумачення має залишатися неясність норми права, а не прагнення суду адаптувати закон під власне бачення.

Ключові слова: негативний позов, віндикаційний позов, книжкове володіння майном, виселення зі службового житла, захист цивільних прав, інтерпретація норм права, цивільно-правова відповідальність, принцип правової визначеності.

Summary

Kharchenko H. H., Tsiura V. V., Otradtova O. O., Riabokon Ye. O. Features of the practice of applying negatory action in Ukraine. – Article.

The article is devoted to a comprehensive analysis of contemporary judicial practice in the application of negatory action (*actio negatoria*) in Ukraine and examines the transformations that this institution has undergone in comparison with its classical Roman nature and established provisions of civil legislation.

The paper notes that the change in the criteria for distinguishing between negatory and vindicatory claims introduced by the Supreme Court has led to significant conflicts in application of law, in particular due to the use of the concept of «book possession of property» the unjustified expansion of the subject matter of negatory action to include preventive claims, and the exclusion of limitation periods to such claims. It is noted that such approaches are inconsistent with the provisions of Chapter 31 of the Civil Code of Ukraine and are based mainly on arbitrary doctrinal interpretations of the Supreme Court, which do not follow from the provisions of the law.

Based on an analysis of the decisions of the Grand Chamber of the Supreme Court and the practice of the European Court of Human Rights, the need for strict adherence to the principle of legal certainty and the inadmissibility of judicial interpretation superseding the function of the legislator is justified. Particular attention is paid to the impact of these interpretations on disputes concerning the eviction of persons from service accommodation and to examples of court cases in which the Supreme Court correctly uses the tools of interpretation of the law necessitated by the ambiguity of legislative provisions.

Separately analyzed are the 2025 legislative amendments to Art. 391 of the Civil Code of Ukraine, aimed at limiting the possibility of substituting a vindicatory action with a negatory action in disputes concerning the recovery of former state property from private ownership.

The conclusions prove that further development of the institution of negatory action in Ukraine should be based on systematic, rather than fragmentary, consideration of civil law provisions and bringing judicial practice into line with the will of the legislator, which is a key condition for ensuring stability of civil turnover and predictability in application of law. It is emphasized that the only legitimate basis for judicial interpretation should remain the ambiguity of a legal norm, rather than the court's desire to adapt the law to its own vision.

Key words: negatory action, vindicatory action, book possession of property, eviction from service accommodation, protection of civil rights, interpretation of legal norms, civil liability, principle of legal certainty.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025